

Medveten produktionsbegränsning?

Räcker råvarorna?

Börsen och konjunkturerna

Ackord eller inte ackord, det var frågan för Svenska typograförbundets ackords- och bonuskommitté. Ackorden är sällsynta i den grafiska industrin. Ska de införas allmänt? Frågan är kvistig och har som bekant diskuterats med värme i andra branscher, varvid ackordens motståndare vanligen lagt sina argument på kvalitets- och trivselplanet, medan förespråkarna stannat inför effektivitets- och förtjänstsynpunkter. Ett viktigt problem är hur produktiviteten, dvs. produktionen per tidsenhet, påverkas av lönesättningsmetoden. För att få material om den frågan uppdrog kommittén åt LO-ekonomen Arne Henriksson att med assistans av Ola Wahlqvist göra en utredning som också skulle belysa produktivitetsutvecklingen i den grafiska industrin samt vilka faktorer förutom lönesättningen som påverkar produktiviteten. Utredningsmännens intressanta resultat diskuteras nu i branschen.

Hur har produktiviteten utvecklats i den grafiska industrin? Utredningen omfattar bara åtta företag — boktryckerier, varav ett tidningsföretag — och är alltså inte representativ för hela den grafiska branschen; vidare är de större företagen överrepresenterade. Uppgifter om produktivitetsutvecklingen har insamlats för åren 1943—52. Resultatet blev ganska överraskande. Enligt utredningen har produktiviteten i de undersökta företagen nämligen varit i stort sett oförändrad under tioårsperioden.

Utredningsmännens material är så litet att det tyvärr är omöjligt att dra några säkra slutsatser om den roll olika faktorer spelat för produktiviteten. Man måste, som de själva säger, röra sej med »ganska osäkra värdeomdömen». Av de faktorer utredningen behandlar är följande de mest intressanta: den tekniska standarden (dvs. maskinernas ålder och modernitet), lönesättningsprincipen och den medvetna produktionsbegränsningen.

Att nya, moderna maskiner medför förbättrad produktivitet är en sats som omfattas i vida kretsar och vanligen är den väl också alldeles korrekt. Av utredningen att döma verkar det emellertid vara så att »maskinernas ålder spelat en ganska obetydlig roll för produktiviteten» i de undersökta företagen, trots att den tekniska kapaciteten nu är mycket större än tidigare — enligt maskinleverantörerna. De säger att den teoretiska hastigheten på de maskiner som levererats 1940 eller senare är ungefär dubbelt så hög som på äldre maskiner.

Det är också vanligt att anta att folk jobbar mer om lönesättning efter ackords- eller bonussystem införs och att produktiviteten därigenom stiger. På den punkten är utredningsresultatet mindre definitivt. Bara ett företag har undersökts och där steg produktionen per timma efter införandet av bonussystem, men så obetydligt att det är osäkert om förbättringen berodde på den förändrade lönesättningen.

Det har väckt en viss häpnad att produktiviteten varit närapå oförändrad under tioårsperioden. Man har antytt från företagets sida att det skulle bero på medveten produktionsbegränsning. Utredningen svarar: »Att döma av det — låt vara ganska bristfälliga — material som insamlats är vi benägna att medge att *ett dylikt påstående kan vara berättigat*. Är detta omdöme riktigt, torde det vara nödvändigt att först komma till rätta med detta problem, innan man angriper själva ackordsfrågan. Eller kan man möjligen klara av detta just genom att införa ackord i större utsträckning?» (Kurs. här.)

Här har ett viktigt samhälleligt anpassningsproblem rullats upp. Vi vill att de olika grupperna i företagen ska smälta samman till en enhet som arbetar för samma mål; vi vill kort sagt att de anställda ska identifiera sej med företagen. Den medvetna produktionsbegränsningen — om den nu förekommer — är ett uttryck för att denna identifikation inte kommit till stånd. Symptomet, produktionsbegränsningen, kan kanske neutraliseras genom ackord. Därigenom skulle ett viktigt ekonomiskt mål vara nått. Men anpassningsproblemet kan ändå kvarstå olöst. Det kan man gärna hålla i minnet. Förutläggningarna för en vettig diskussion på den punkten förefaller goda, särskilt sen man från LO-håll angripit problemen på ett så positivt sätt.

Utredningen belyser inte närmare hur organisationens effektivitet påverkar produktiviteten. På vissa avdelningar i de undersökta företagen är t.ex. uppehållstiderna så långa att organisationen kan komma att spela stor roll för produktiviteten. Slutligen ett påpekande som är viktigt vid bedömningen av utredningsresultatet: Utredningsmännen har inte kunnat ta hänsyn till förändringar i arbetsuppgifternas svårighetsgrad under tioårsperioden. Om man kan anta att jobben i den grafiska industrin blivit mer komplicerade — fler färgtryck t.ex. — så är det ju mindre märkligt att produktiviteten inte ökat. Den är beräknad i antal tryck per timme.

*

Räcker råvarorna? När den frågan diskuteras, glömmar man alltför ofta att råvaruproblemet först och främst är ett kostnadsproblem snarare än ett tillgångsproblem. Ur försörjningssynpunkt är en summering av de fysiska råvarutillgångarna inte särskilt intressant. Vad vi vill veta är i och för sej inte om tillgångarna kan tillgodose behoven utan om det kan ske utan att kostnaderna skjuter i höjden. Kan behoven kort sagt täckas från välbärgna och högvärdiga fyndigheter? Om det inte är fallet kommer råvarupriserna att stiga. Det är där faran ligger. Risken att råvarorna skulle »ta slut» är liten.

Industriens Utredningsinstitut har nu i sin småskriftserie publicerat ett sammandrag av den amerikanska Paley-kommissionens uppmärksammade rapport om råvaruförsörjningen, »Resources for Freedom», där de nämnda synpunkterna tillmäts stor vikt. Skriften — »Den fria världens råvaruförsörjning» — har koncentrerats till de avsnitt i rapporten som är mest intressanta ur svensk synpunkt och kompletterats med statistik som belyser tillgången och förbrukningen av råvaror i Sve-

(Forts. på sid. 15)

rige. Den innehåller en inventering av råvarutillgångarna, en diskussion av problemen och ett försök till bedömning av den framtida försörjningen på området. IUI:s skrift är liksom Paley-rapporten begränsad till »den fria världen», så utvecklingen i t.ex. Sovjet har tyvärr inte blivit belyst.

Hittills har råvarorna »räckt». Visst har tillfälliga bristsituationer ställt till svårigheter, men i stort sett har den industriella expansionen inte hämmats av såna problem. Nya fyndigheter, tekniska framsteg etc. har lugnat många pessimister. Hur går det i framtiden? Det konstateras i skriften att den framtida råvaruförsörjningen kan komma att möta växande hinder. Lättillgängliga och högvärdiga fyndigheter har på senaste tiden inte upptäckts i en takt som motsvarar exploateringen. Därför måste vi räkna med att behoven i högre grad kommer att täckas från mindre välbelägna fyndigheter. Resultatet blir att råvarupriserna successivt höjs, om inte rationaliseringar och tekniska framsteg kan kompensera de stigande produktionskostnaderna.

Det finns ingen svensk statistik över råvaruförbrukningens fördelning på olika områden och Sveriges framtida råvarubehov är bl.a. av den anledningen svårt att bedöma. Att den fortsatta ekonomiska expansionen medför ökad efterfrågan på råvaror är dock säkert. Behovet måste i stor utsträckning tillgodoses genom import. Vi har ganska få råvaror här i landet och tillgångarna medger nog bara i begränsad omfattning en ökad utvinning. Mer järnmalm kan antagligen brytas, men det är sämre ställt med förädlingsmöjligheterna. Skogsprodukternas råvarubas är ganska knapp och den framtida expansionen måste därför i första hand läggas på förädlingsområdet. Huvuddelen av den stigande efterfrågan på energi och bränsle kommer att täckas genom import.

*

Konjunkturrapporterna från olika håll i världen är fortfarande lika motstridiga som vid årsskiftet. I USA kontrasterar en något andfådd officiell optimism med trista siffror från vissa delar av ekonomin. I en sån situation är det inte lätt att kompilera en konjunkturprognos som blir populär i alla läger och ingen har ju heller lyckats.

Vilken slags statistik man ska använda sej av vid en konjunkturbedömning är för det första inte så alldeles självklart och när man väl bestämt sej återstår en annan svårighet: kan man lita på det tillgängliga materialet? Ta exempelvis den amerikanska arbetslöshetsstatistiken.

Igt den republikanska administrationens äldre statistik för januari uppgick arbetslösheten till knappt 2,4 milj. I den nya, omarbetade serien var siffran däremot 3 milj. Det är ett exempel på att man gärna kan kosta på sej ett visst kvantum skepsis inför statistiska uppgifter. Siffra är inte en synonym till sanning.

*

Är aktiebörsen användbar som underlag för en konjunkturprognos? Utvecklas aktiekurserna på samma sätt som konjunkturen? Är det kanske t.o.m. så att börsen styr konjunkturen? Den sista frågan kan antagligen avfärdas med ganska lätt hand. Börsen styr inte konjunkturen och det har den säkert aldrig gjort. En helt annan sak är att en våldsam spekulation under vissa förutsättningar kan utlösa, påskynda eller förvärra en kris. Spekulationen på New York-börsen 1928—29 bidrog till att fördjupa den svåra depressionen i början på 1930-talet, anser de flesta. Men då var New York-börsen ett Monte

Carlo, för att citera professor Lundberg. Nu är den en börs där det går jämförelsevis lugnt och stadat till.

Frågan om aktiekurserna utvecklas parallellt med konjunkturen är lite knivigare. Vissa perioder har det varit så, andra inte. Under en stor del av mellankrigstiden kunde man väl i viss mån ta tempen på konjunkturen genom att studera nåt aktieindex. Vanligen låg aktiekurserna något före konjunkturen i utvecklingen, så att en konjunkturedgång föregicks av fallande kurser och omvänt. Därmed är det inte alls sagt att konjunkturprofeterna då fick en efterlängtat patentmetod för sina prognoser. Kurserna utvecklades trots allt ganska så istadigt i förhållande till konjunkturen.

Under efterkrigstiden har det däremot varit tämligen meningslöst att begrunda aktiekurserna för att få ledning för en konjunkturbedömning. Se exempelvis på den största och ledande börsen, New Yorks. I USA har det som bekant varit alldeles ovanligt uppåt under efterkrigstiden vad konjunkturen beträffar. Men utvecklingen på New York-börsen har varit lugn och i stort sett tämligen oberörd av produktions- och sysselsättningsrekord. Kurserna har stigit, det är sant, men inte tillnärmelsevis i samma grad som t.ex. produktionen. Och nu på sista tiden, när konjunkturen är försämrad, pekar neråt — eller hur man nu vill uttrycka det — då passar New York-börsen på att notera rekordkurser. När Dow-Jones aktieindex i mars rörde sig kring 300, fick man gå 25 år tillbaka i tiden för att hitta en lika hög siffra. Samtidigt som arbetslösheten ökade och industriproduktionen sjönk.

Aktieindex säger alltså inte mycket om konjunkturen. Säger de mer om aktiekursernas utveckling? För all del, det gör de visst det. Det finns en mängd aktieindex. I Sverige har vi Affärsvärldens, Jacobson & Ponsbachs, Riksbankens, Skandinavbankens m.fl. USA har bl.a. Dow-Jones och Standard & Poor's. Gemensamt för flera av dessa index är att fullständiga uppgifter om deras konstruktion inte tycks vara publicerade. Därför är det också svårt att yttra sej i detalj om tillförlitligheten.

*

Det är katten så komplicerat att vara konjunkturprofet. Professor Lundberg har ju berättat vad som hände 1929. Då hade en vad antalet beträffar imponerande samling ekonomer träffats i USA för att spå konjunktur. Det var i december och konjunkturen hade redan försämrats. Man var så smått på väg in i den stora depressionen. Men ekonomerna diskuterade bara om nedgången skulle vara över i februari eller i värsta fall augusti 1930! Historien är ironisk mot prognosmakare, säger Lundberg.

